

HENDEK GAZVESİ

(غزوة الخندق)

Müslümanlarla
Mekkeli müşrikler ve müttefikleri
arasında yapılan savaş
(5/627).

Medine önlerinde, hicretin 5. yılı Şevval ayının 7'sinde (1 Mart 627) başlayıp Zil-kade'nin 1. günü (24 Mart 627) sona eren savaşa, şehrin müdafaası çevresine kazılan hendeklerle sağlandığı için Hendek Gazvesi denilmiştir. Saldırgan tarafta yer alan Kureyşliler, Hayber yahudileri, Gatafânîlar, Fezâreîiler, Esedoğulları ve Süleymoğulları gibi birçok grubu ifade etmek için Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan "ahzâb" (hizipler, gruplar) tabirinden dolayı bu savaşa Ahzâb Gazvesi adı da verilir. 33. sûrenin 20 ve 22. âyetlerinde, Medine'yi kuşatmaya gelen müttefik düşman kuvvetlerinden "ahzâb" şeklinde bahsedilmekte, bazı âyetleri söz konusu savaş hakkında nâzil olan sûre de adını bu kelimeden almaktadır.

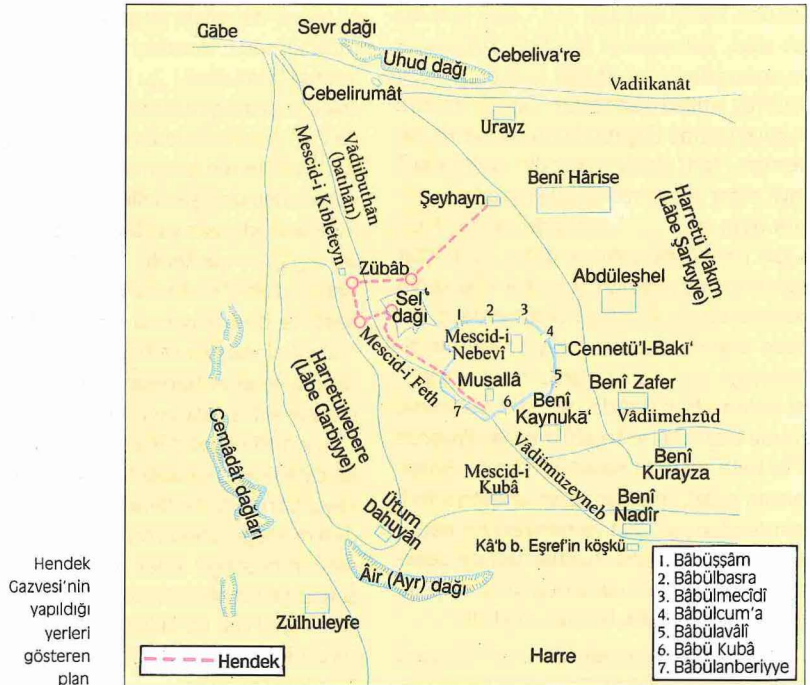
Hicretin 3. yılında (625) vuku bulan Uhud Gazvesi'nden sonra müslümanların, hem Kureyşliler'le hem de Medine ve Hayber'de yaşayan yahudilerle münasebetleri daha kötü bir hal almıştı. Kureyşliler Uhud'dan sonra, Suriye'ye giden kervanlarının güvenliğini sağlamak için Medine çevresini topraklarına katma arzusunun gerçekleştiremedikleri gibi Uhud'da elde ettikleri kısmî başarılarını da bir sonuca bağlayamamışlardı. Buna karşılık müslümanlar kısa zamanda eski güçlerine kavuşmuş, Zâtürrikâ' ve Hicaz -Suriye kervan yolu üzerindeki Dûmetülcendel'e yaptıkları seferlerle Kureyş'in yalnız Mısır ve Suriye'ye değil Irak'a giden kervanlarına da yolları kapatmışlardı. Hicretin 4. yılında (625) Medine'den kuzeye Hayber ve çevresine sürülmüş olan Benî Nadîr yahudileri müslümanlar için Suriye ticaret yolunun emniyeti bakımından tehdit oluşturmaya ve civar bölgelerde yaşayan halkı kışkırtmaya başladılar. Selâm b. Ebû'l-Hakîk, Huyey b. Ahtab ve Rebî' b. Ebû'l-Hakîk gibi Benî Nadîr'in ileri gelenleri Mekke'ye giderek Kureyşliler'i müslümanlara karşı birlikte savaşmaya ikna ettiler. Ayrıca Dûmetülcendel hâkiminin bu yöreden Medine'ye giden kervanlara zarar vermesini sağladılar. Aynı zamanda Gatafân ve Fezâre kabilelerini, Hayber yöresinin bir yıllık hurma mahsulüne mukabil müslümanlara karşı girişecekleri mücadelede yanlarına çektiler; daha sonra da Benî Süleym'i bu ittifaka da-

hil etmeyi başardılar. Diğer taraftan Mekke'ye bir heyet gönderip yaptıkları anlaşmaları haber vererek müşrikleri Medine'ye saldırmaya teşvik ettiler. Böylece kuzeyde Gatafân, Fezâre ve Esed, doğuda Süleym, güneyde Kureyş, Kinâne ve Sakîf kabileleriyle Medine'yi üç tarafından çevirmeyi düşünüyorlardı. Bu sırada Dûmetülcendel bölgesinin hâkimi Ükeydir b. Abdülmelik, Suriye ve Irak'tan Medine'ye gelen hububat yüklü kervanların geçtiği yolu kestti. Yahudilerin planı Hz. Peygamber'i Medine'den dışarıya çekmek, ardından Gatafân ve Kureyşliler'in el ele verip Medine'yi yağma etmelerine imkân hazırlamak ve Resûlullah'ı merkezden uzak bir yerde zor duruma düşürmektir. Resûl-i Ekrem Dûmetülcendel'e hareket etti; ancak beklenmedik bir şekilde Medine'ye geri döndü. Bir rivayete göre Huzâalılar, on günlük yolu dört gecede kateden habercileriyle Kureyş'in savaşa hazırlandığını Hz. Peygamber'e bildirmişlerdi (Şâmî, IV, 514).

Resûlullah Medine'ye döner dönmez savaş hazırlıklarına başladı. Uhud'da alınan dersten sonra kuşatma altında kalmak açık arazide çarpışmaya tercih edildi ve ittifakla şehrin içeriden savunulması kararlaştırıldı. Yiyecek ve içecek ihtiyacını karşılayacak her şey mevcuttu. Şehrin özellikle üç tarafı yoğun biçimde bahçeler ve bunları birbirinden ayıran çit ve alçak duvarlarla çevrilmişti; ayrıca aralarında uzanan yollar çok dardı. Düşmanın

bu engelleri aşması zor olup küçük askerî birliklerle bile durdurulması mümkündü. Ancak Kureyş ve müttefiklerinin çokluğu hakkında alınan haberler üzerine savunmayı takviye için şehrin çevresinde uygun yerlere hendek kazılmasına karar verildi; kaynaklarda genellikle bunun Selmân-ı Fârisî'nin teklifi üzerine kararlaştırıldığı belirtilir. Hz. Peygamber, muhacir ve ensardan bazı sahâbîlerle birlikte hendek kazılacak yerleri tesbit etti. Kazı sırasında da zaman zaman kendisi için kurulan Türk çadırından (kubbe Türkiyye) çıkıp bizzat çalıştı (İbn Sa'd, IV, 83). Yaklaşık 5,5 km. uzunluğundaki hendeg'in genişliği 9 m., derinliği ise 4,5 m. kadardı (hendek açılan yerler ve kazılması için bk. Hamîdullah, *Hz. Peygamberin Savaşları*, s. 132-144).

Birkaç haftada tamamlanan hendek kazma işinden hemen sonra muhtemelen 10-12.000 kişiden oluşan düşman ordusu Medine'ye ulaştı ve karargâhını şehrin kuzeyinde Uhud Savaşı'nın yapıldığı alanda kurdu; müşriklerin sancağını Benî Abdüddâr'dan Osman b. Talha taşıyordu. Müslüman askerlerin sayısı ise 3000 kadardı ve muhacirlerin sancaktarı Zeyd b. Hârîse, ensarinki de Sa'd b. Ubâde idi. Resûl-i Ekrem kadınlarla çocukların, yiyecek ve içeceklerin, değerli eşyaların ve hayvanların şehirde bulunan en müstahkem binalarda toplanmasını ve ordunun Sel' dağı eteklerinde karargâh kurmasını emretti. Kendisi de çadırını Zübâb dağın-

dan bugün Fetih Mescidi'nin bulunduğu yere nakletti. Kureyşliler ve müttefikleri böyle bir hendekle karşılaşacaklarını hiç düşünmedikleri için şaşırıp kaldılar. Zira hendekler, düşman süvarilerini hücumdan caydıracak bir genişliğe sahipti ve gece gündüz müslüman birlikler tarafından kontrol altında tutuluyordu. Daha önce Hayber'e sürülmüş olan Benî Nadîr'e mensup bir heyet, Medine'de oturan ve müslümanlarla arası iyi olan Benî Kurayza yahudilerine gidip onları müslümanlara karşı hücumla geçmeye ikna etti. Durumu öğrenen Hz. Peygamber hemen tedbir aldı ve birkaç yüz kişiden oluşan iki birlik göndererek yahudi mahallelerinin etrafını kuşattı. Öte yandan Gatafân ve Fezâre kabileleriyle birlikte gelen paralı askerlerle ayrı bir anlaşma yapmak üzere onlara bir heyet gönderdi; fakat istedikleri aşırı ücret yapılan bir toptan- tıdan sonra reddedildi. Bu arada Benî Eşca' kabilesinin reisi Nuaym b. Mes'ûd müslüman olmuş ve bunu henüz kimse duymamıştı. Nuaym, Resûl-i Ekrem'in isteği üzerine Benî Kurayza yahudilerine gitti ve kendilerine Medineli olmayan müttefiklerin yurtlarına dönünce yalnız kalacaklarını, onlardan savaşacaklarına ve kuşatmayı kaldırmayacaklarına dair söz vermelerini, güvence için de Kureyş'ten rehin istemelerini tavsiye etti. Sonra da müttefik ordugâhlarına giderek yahudilerin gizlice Hz. Peygamber'le anlaşmalarını, Kureyş'in bazı ileri gelenlerini rehin alıp ona götürmeye karar verdiklerini söyledi; aynı haberleri müslümanlar arasında da yaydı. Böylece düşman saflarında ortaya çıkan ihtilâf Benî Kurayza yahudilerinin saf dışı kalmaları sonucunu doğurdu. Muhasara esnasında hendeğin her iki yanında bulunan taraflar birbirlerine ok ve taş yağdırmaktaydı.

Müşrikler hendeği geçebilecek dar alanlar arıyor ve hücumlarını yoğunlaştırıyor- du. İslâm ordusu, bir yandan düşmanların başka bölgelerden şehre sızmasına engel olmaya, bir yandan da onları hendeğin boyunca etkisiz hale getirmeye çalışıyordu. Müşrikler aralarında nöbetleşerek hücumla geçiyorlar, bu birliklere sırasıyla Ebû Süfyan b. Harb, Hübeyre b. Ebû Vehb, İkrime b. Ebû Cehil, Dırâr b. Hat-tâb, Hâlid b. Velfid ve Amr b. Âs gibi ünlü savaşçılar kumanda ediyorlardı. Bir gün Hz. Peygamber'in çadırı müşrikler tarafından yoğun biçimde ok yağmuruna tutulmuş, ancak ashabın ok ve taşlarla karşılık vermesi üzerine saldırı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu sırada Kureyş süvarilerinden İkrime b. Ebû Cehil, Nevfel b. Abdullah, Hz. Ömer'in kardeşi Dırâr b. Hat-tâb, Hübeyre b. Ebû Vehb ve Amr b. Abdüved hendeğin dar bir yerinden İslâm ordusunun bulunduğu tarafa geçtiler. Araplar arasında cesaretiyle şöret kazanan Amr b. Abdüved mübâreze için bir savaşçı istedi. Henüz genç yaşta bulunan Hz. Ali mübâreze için onun karşısına çıktı. Resûl-i Ekrem Ali'ye kılıcını verdi ve sarığını sardı. Amr, başlangıçta küçümsediği Hz. Ali tarafından bir kılıç darbesiyle yere serildi. Onunla birlikte hendeği geçenler de geri çekilmek zorunda kaldılar. Nevfel b. Abdullah ise hendeğe düşerek öldü.

Esasen müşrikler kısa sürecek bir savaş için hazırlanmışlardı ve işin uzaması hem savaşçıların hem de binek hayvanlarının yiyecek kaynaklarının tükenmesine sebep oluyordu. Bu arada Hayber yahudilerinin gönderdiği yirmi deve yükü yiyecek maddesi ve hayvan yemi müslümanların eline geçti. Ayrıca hava da iyice soğumuştı; Medine'nin şiddetli soğuğu Mekkeliler'i güç durumunda bırakıyordu. Şiddetli bir rüzgâr onların mukavemetini iyice kırmış ve müşrikler paniğe kapılmıştı. O sıralarda şevval ayının sonuna gelinmişti; haram aylardan zilkade girmek üzereydi ve hac mevsimi başlayacaktı. Kureyş ordusu kumandanı Ebû Süfyan, bu şartlar altında sonuç alınamayacağını anlayıp Mekke'ye dönmek üzere kuşatmayı kaldırdı; parayla tutulmuş askerler de çekilip gitmekten başka çare bulamadılar.

Müslümanlar Hendek Gazvesi'nde büyük sıkıntılara mâruz kalmış ve kalabalık düşman ordusu karşısında endişeye kapılmışlardı. Hiçbir olayda namazını geçirmeyen Hz. Peygamber'in kuşatma sırasında öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını geceleyin hep birden eda etmek zo-

runda kalması onun ve ashabının çok zor şartlar altında mücadele verdiklerini gösterir. Kur'ân-ı Kerîm, müttefik birliklerin gelişini ve bunun karşısında bazı müslümanların nasıl endişeye kapıldıklarını şu âyetlerle tasvir eder: "Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi. Onlar hem yukarıınızdan hem de aşağı tarafınızdan üzerinize yürüdükleri, gözler yıldıdığı, yürekler gırtlığa dayandığı ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz zaman, işte orada iman sahipleri imtihan- dan geçirilmiş ve şiddetli bir sarsıntıya uğramışlardı. O zaman münafıklarla kalplerinde hastalık bulunanlar, 'Meğer Allah ve Resulü bize sadece kuru vaatlerde bulunmuşlar' diyorlardı" (el-Ahzâb 33/9-12); "Allah, o inkâr edenleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleriyle geri çevirdi. Allah'ın yardımı savaşta müminlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir" (el-Ahzâb 33/25).

İslâm tarihinde bir dönüm noktası olan Hendek Gazvesi'nde altı müslüman (Sa'd b. Muâz, Enes b. Evs, Abdullah b. Sehl, Tufeyl b. Nu'mân, Sa'lebe b. Ganeme ve Kâ'b b. Zeyd) şehid oldu; sekiz düşman askeri öldürüldü. Hicretten sonra başlayan Kureyşli müşriklerin Medine'ye karşı saldırıları Hendek Gazvesi'yle son bulmuştur. Hz. Peygamber bu gazveden sonra savaş taktiğini değiştirdi ve müslümanlara saldırı hazırlığı içinde olan düşman kuvvetlerine onlardan daha erken davranıp hücum etmeye karar verdi. Nitekim Resûl-i Ekrem, Hendek Gazvesi'nden hemen sonra Benî Kurayza yahudilerinin üzerine yürümüştür (bk. KURAYZA).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cihâd", 33-34, 161, "Megâzî", 29, "Ahkâm", 43, "Temennî", 7; Müslim, "Cihâd", 125-130; Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 440-496; İbn Hişâm, *es-Sîre*², III, 214-233, 254-273; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 65-74; IV, 83; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 343-347; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 1462-1485; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ'* (nşr. Mahmûd Şakir), Kahire 1941, I, 199-204; Şâmî, *Sübûl'l-hüdâ*, IV, 512-592; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), V, 202-320; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, I, 479-492; Şevkî Ebû Halîl, *el-Handak*, Dimaşk 1982; Hamîdullah, *Hz. Peygamberin Savaşları*, s. 124-157; a.mlf., *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 73-74; a.mlf., *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 241-249; a.mlf., "Handak", *İDİM*, IX, 6-11; A. J. Wensinck, "Handak", *İA*, V/1, s. 209; W. Montgomery Watt, "Khandak", *El*², (Fr.), IV, 1052; Emin Işık, "Ahzâb Süresi", *DİA*, II, 195-196.

MUHAMMED HAMİDULLAH

Hendek Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in karargâhının bulunduğu yerde yapılan Mesâcid-i seb'a – Suudi Arabistan

